

М. В. Скиба,
к. держ. упр., головний консультант відділу економічної стратегії НІСД

НЕОБХІДНІСТЬ АКТИВІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ЧИННИКА СТІЙКОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

У статті розглянуто наукові підходи провідних вчених щодо джерел економічного зростання, визначено роль інновацій у зазначеному процесі та чинники, що обмежують розвиток інноваційної діяльності в Україні, запропоновано рекомендації щодо усунення виявлених перешкод інноваційному розвитку та активізації інноваційної діяльності на посткризовому етапі розвитку.

The article is considered the position of the leading scientists concerning the sources of economic growth. The role of innovation in this process and the factors limiting the development of innovation activity in Ukraine identified. The recommendations concerning of the liquidation of barriers of innovative development and arrangements of innovative activity in the post-crisis phase of development were offered in the article.

*Ключові слова: інновації, інноваційна діяльність, економічне зростання.
Key words: innovation, innovation activity, economic growth.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Необхідність підвищення рівня конкурентоспроможності, відновлення темпів економічного зростання та модернізації економіки України у посткризовий етап розвитку чітко визначені програмними документами держави. Досвід найбільш економічно розвинених країн світу переконливо доводить визначальну роль науково-технічного прогресу в економічному зростанні та неможливість довгострокового стійкого економічного розвитку без впровадження інновацій. Поступове відновлення економічного зростання України після світової фінансово-економічної кризи, створення конкурентоспроможної економіки на основі інвестиційно-інноваційної моделі розвитку та забезпечення на цій основі довгострокового економічного зростання у посткризовий період актуалізує проблему дослідження чинників економічного зростання та розробки заходів, спрямованих на удосконалення інноваційної політики держави.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню чинників економічного зростання присвячені праці багатьох вчених XIX—XX століть. Так, у працях Е. Домара, Р. Харрода містяться наукові підходи до економічного зростання, що є дискусійними з точки зору їх практичної реалізації в сучасних умовах. Значний вклад в розвиток теорії економічного зростання внесли розробки Д. Белла, Дж. Гелбрейта, В. Вернадського, К. Жугляра, С. Кузнєца, М. Кондратьєва, праці В. Ерхарда, в яких висвітлюється теорія проривів, Г. Менша — гіпотеза технологічного поштовху, Р. Солоу, який, застосовуючи економіко-математичні моделі, доводив провідну

роль технологічних змін, всесвітньо відомі праці Ф. Хаєка, Й. Шумпетера та багатьох інших вчених. У низці досліджень Ю. Бажала [1], В. Гусєва [2], Л. Федулової [3] підкреслена важливість інновацій як чинника економічного зростання, у дослідженнях Б. Кваснюка запропоновані рекомендації щодо посилення ролі держави в трансформаційних процесах [4], у працях В. Гейця, В. Семиноженка [5], А. Сухорукова [6] — впровадження інноваційної моделі розвитку [7; 8; 9], у дослідженнях зарубіжних вчених А. Гретченко [10], Н. Рогозіна [11], Е. Роджерса [12], Ю. Яковця [13] та багатьох інших провідних фахівців — механізми забезпечення інноваційного розвитку. Проте робіт, які досліджують чинники, що обмежують розвиток інноваційної діяльності в Україні, визначають напрями та механізми стимулювання інноваційної діяльності як чинника стійкого економічного розвитку України у посткризовий етап розвитку недостатньо.

Мета статті — виявити чинники, що обмежують розвиток інноваційної діяльності та виробити рекомендації щодо засобів активізації інноваційної діяльності в Україні у посткризовий етап розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Протягом IX—XX століть дослідженню чинників економічного зростання приділялось доволі багато уваги зі сторони зарубіжних вчених. Дискусійним є твердження послідовника Дж. Кейнса англійського економіста Р. Харрода щодо залежності економічного зростання виключно від таких факторів, як: розмір наявного капіталу, робоча сила, випуск продукції (дохід на душу населення). Схожими були погляди представника неокейнсіан-

ства Є. Домара¹, який наголошував, що зростання економіки залежить від нагромадження капіталу (рівень і структура нагромадження якого пов'язані із зацікавленістю фірм в інвестуванні, а населення — у споживанні). Можна погодитись з американським економістом неокласиком Р. Солоу², який у своїх працях "Джерела безробіття в США" (1964 р.), "Теорія капіталу і темпи обігу" (1965 р.), "Теорія зростання" (1970 р.) та інших пропонував відмовитись від точки зору, відповідно до якої економічне зростання гарантується безперервним збільшенням інвестицій і залученням у виробничу сферу все більшого обсягу людських ресурсів, обґрунтовуючи з концептуальних позицій, вимогу якісного, а не лише кількісного визначення чинників довгострокового економічного зростання, в якості вирішального чинника макроекономічного стійкого зростання називав технологічний прогрес, який зумовлює зростання рівня життя населення шляхом зростання продуктивності, ефективності виробництва. Математичне обґрунтування моделі економічного зростання Р. Солоу завершив у своїй роботі "Лінійне програмування та економічний аналіз" (1987 р.) і на підставі власних теоретичних розробок рекомендував уряду США стратегію податкової та кредитно-грошової політики, яка була б спрямована на заохочення інвестицій у наукові, в т.ч. фундаментальні дослідження і нові технічні розробки, на вдосконалення інфраструктури, структурну перебудову національної економіки, підвищення загальноосвітнього і професійного рівня робочої сили. Не втратили своєї актуальності і сьогодні та можуть бути адаптовані до реалій вітчизняної економіки наукові підходи Р. Солоу, Е. Денісона, прихильників концепції ендгенного науково-технічного прогресу (М. Туган-Барановського, Й. Шумпетера та ін.), а також розробки американського економіста інституціоналіста Дж. Гелбрейта щодо розвитку постіндустріальної парадигми та зростаючої ролі держави в індустріальному суспільстві, яка повинна взяти на себе частину видатків по забезпеченню технологічного прогресу і зменшенню ризику підприємств від його запровадження.

Засновник сучасної школи російського циклізму Ю.В. Яковець наголошує у своїх дослідженнях на важливості інновацій як чинника економічного зростання. Вчений в якості аргументу наводить факти, які підтверджують зміну взаємодії суспільства та природи у ХХІ столітті, що виявляється у скороченні виробничих площ, природних земель, вичерпанні природних копалин, дефіцитом стає прісна вода, відчутнішим є глобальне потепління, що зумовлене активізацією впливу людства на природний фактор, який протягом останнього тисячоліття був основою зростання економіки, поліпшення якості життя людей, на сьогодні почав відігравати роль певного гальма у зростанні світової економіки [14]. Суттєвим викликом, що пов'язаний зі змінами в технологічних умовах та факторах розвитку людства, на думку Ю.В. Яковця, є зниження продуктивності праці. Так, якщо продуктивність праці — ВВП за ПКС³ на одного зайнятого у ХХ ст. зросла у 5 разів, під впливом НТР, то вже наприкінці ХХ ст. цей показник знизився до 1,1%. У своїй праці вчений наголошує на необхідності розробки довгострокової стратегії інноваційно-технологічного партнерства держав і цивілізацій, що має бути спрямована на:

— підвищення інноваційної активності, сприяння освоєнню, поширенню і трансферу технологій VI укладу для

підвищення темпів зростання продуктивності праці та заощадження ресурсів;

— пріоритетний розвиток соціально та екологічно орієнтованих технологій;

— надання великомасштабної допомоги авангардних країн і цивілізацій в технологічній модернізації економіки відстаючих країн з метою подолання технологічної поларизації;

— створення сприятливих умов для освоєння великих винаходів і базисних інновацій, захисту інтелектуальної власності;

— підвищення ролі ООН і, перш за все, ПРООН у наданні сприяння прогресу технологій на основі та партнерства держав і цивілізацій;

— формування глобальної інноваційної системи, яка забезпечує безперервне та збалансоване інноваційне оновлення технологій у всіх країнах і цивілізаціях [15].

Можна погодитись з В. Гейцем щодо того, що світ вступає в нову еру, коли різні кризи будуть постійно виникати й зникати в різних локальних просторах світового господарства, періодично поєднуючись у ланцюги та формуючи глобальну кризу. У цих глобальних коливаннях стійким може бути тільки такий суспільний розвиток, який спирається на конкурентоспроможну економіку. На жаль, Україну не можна віднести до країни з високим рівнем конкурентоспроможності, у 2011 р. за міжнародним рейтингом конкурентоспроможності наша країна зайняла 82 місце з 142 країн світу (у 2010 р. — 89 з 139 країн) випереджаючи Грузію (90), Молдову (93), проте поступалась Казахстану (72), Росії (66), усім країнам ЄС (окрім Греції); США (26), Китаю (5), Швейцарії (1). На показник конкурентоспроможності негативним чином вплинула така його складова, як "Інновативність" — 74 (у 2010 р. — 63), що визначає необхідність вжиття заходів щодо активізації інноваційної діяльності та удосконалення механізмів реалізації інноваційної політики.

Про необхідність стимулювання інноваційної діяльності, підвищення рівня інноваційності вітчизняної економіки неодноразово наголошувалось в працях Я. Жаліла, Л. Федулової, Я. Базилюк, А. Сухорукова, Д. Покришки, Ю. Харазішвілі та ін. Зокрема, аналіз динаміки рівня інноваційності соціально-економічного, соціального та економічного розвитку України та основних видів економічної діяльності, проведений Ю. Харазішвілі, свідчить про низький рівень інноваційності розвитку (менше 5,0—7,0 %) за період 2000—2010 рр., а за прогнозний період 2011—2015 рр. — менше 1 % [16]. Проведене вченим дослідження засвідчує значну перевагу якісних факторів економічного зростання, пов'язаних з технологічною модернізацією, над суто кількісним збільшенням інших факторів попиту та пропозиції, що підтверджує економічну доцільність впровадження інноваційно-інвестиційної моделі розвитку. Тому Україна має значний потенціал економічного зростання при застосуванні стратегії якісного економічного зростання [17].

Варто зазначити, що однією з найбільш болючих проблем у вітчизняній економіці є низька питома вага підприємств, що займаються інноваціями, яка за останні десять років зменшилась на 4,2 в. п. і становила у 2010 році 13,8%. Тоді як у країнах ЄС-27 (за винятком Греції) кількість інноваційно активних підприємств у 2006—2008 р. становила 51,6% в Німеччині (79,9%), Люксембурзі (64,7%), Бельгії (58,1%), Португалії (57,8%), Ірландії (56,5%), що є вищою, ніж в Україні, у 4—6 разів [18, с. 80]. Питома вага підприємств, що займались інноваційною діяльністю у 2008 р., в Україні була у два рази ниж-

¹ Нариси теорії економічного зростання" (1957 р.).

² лауреат Нобелівської премії з економіки 1987 р.

³ ПКС — паритет купівельної спроможності.

Рис. 1. Впровадження інновацій на промислових підприємствах

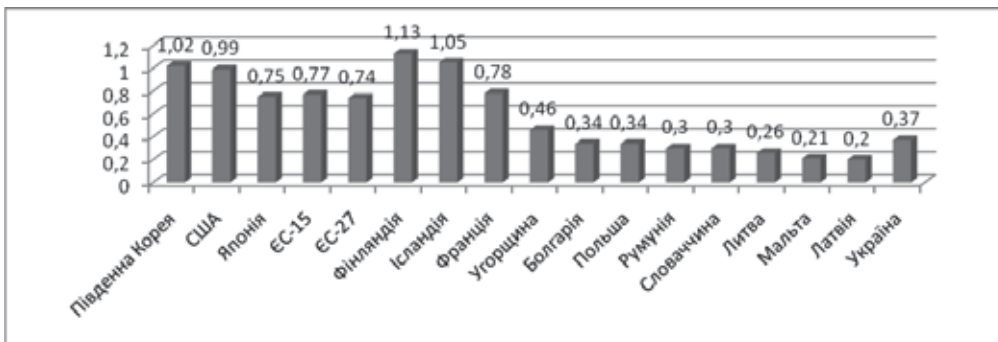

Рис. 2. Державні витрати на ННТР у країнах світу у 2009 р., %

Складено за даними [18].

чою, ніж у найменш інноваційно активних країнах ЄС: Латвії (24,3% — інноваційно активних підприємств), Польщі (27,9%), Угорщині (28,9%), Литві (30,3%) та Болгарії (30,8%). Негативний вплив на екологічний стан країни, а отже й стабільний економічний розвиток, має намічена протягом останніх років тенденція зменшення кількості впроваджених маловідходних та ресурсозберігаючих нових технологічних процесів (у 2010 р. у порівнянні з попереднім роком кількість впроваджених маловідходних та ресурсозберігаючих нових технологічних процесів зменшилась на 36,3% попри загальне зростання кількості впроваджених технологічних процесів на 7,9%). Негативною є тенденція щодо невикористання підприємствами хімічного, металургійного виробництва, сфери виробництва та розподілення електроенергії, газу та води нових (віком до 3 років) ПВТ. На підприємствах хімічного виробництва понад третину складають технології віком більше 10 років, у галузі з надання комунальних та індивідуальних послуг. Питома вага реалізованої інноваційної продукції в загальному обсязі реалізованої промислової продукції за період 2007—2010 рр. зменшилась на 2,9 в. п. і в 2010 р. досягла найменшого значення за останні десять років (рис. 1).

На 12% зменшилось освоєння виробництва інноваційних видів продукції у 2010 р. у порівнянні з 2001 р., що обмежує конкурентні можливості вітчизняних підприємств не тільки на внутрішньому, а й на зовнішньому ринках.

Серед основних чинників, що стримують інноваційну діяльність в Україні, варто назвати:

— корупцію в органах публічної влади, яка, маючи руйнівну силу для суспільного розвитку, провокує безлад

економічних процесів та неможливість ефективного реалізації інвестиційно-інноваційних реформ, обмежує розвиток інноваційних підприємств, що підтверджується дослідженнями міжнародних організацій (у 2010 р. найбільш вагомим серед чинників, що перешкоджають веденню бізнесу в Україні, був індекс "Корупції" (16)⁴; за даними Transparency International, 30% з опитаних у 2010 році громадян вважають, що корупція в Україні збільшилась) [19];

— недостатність обсягів фінансового забезпечення наукової, інноваційної діяльності. Встановлена законом норма бюджетного фінансування ННТД коливається протягом останніх п'яти років у межах 0,3—0,6% ВВП, що є дуже малою у порівнянні з аналогічними витратами розвинених країн світу. У кризовому 2009 р. витрати державного бюджету на ННТР становили в Південній Кореї — 1,02% від ВВП, Японії — 0,77% від ВВП, країнах ЄС (27) — 0,74%

ЄС (15) — 0,77%, тоді як в Україні — 0,37% (рис. 2).

Середня заробітна плата в галузі освіти в Україні є однією з найнижчих у порівнянні з іншими видами економічної діяльності (у червні 2011 р. — 2502 грн., що вдвічі менше, ніж у фінансовій сфері). Витрати на роботу одного вченого в Україні менше ніж в Росії втричі, у США — у 70 разів. Попри збільшення загального обсягу інноваційних витрат у 2010 р. у порівнянні з попереднім роком на 95,6 млн грн. (8 млрд грн.) досягнути обсягів фінансування хоча б докризових років не вдалось (2007 р. — 10,8 млрд грн.), вдалось взнаки не тільки зменшення обсягів фінансування власних коштів підприємств на 394 млн грн. та обсягів фінансування із інших джерел на 368 млн грн., а також скорочення витрат із державного бюджету на 40 млн грн.;

— недосконалість інноваційної інфраструктури (технопарків, інвестиційних та інноваційних фондів, бізнес-інкубаторів, бізнес-центрів та ін.) обмежує науково-дослідну та технологічну кооперацію в інноваційній сфері. Протягом 2006—2008 рр. близько 20% усіх інноваційних підприємств співробітничали з іншими підприємствами та університетами, державними науково-дослідними інститутами тощо, тоді як в середньому у країнах ЄС-27 кожне третє інноваційне підприємство співпрацює з іншими підприємствами, університетами чи державними дослідними інститутами інших країн, в Данії (56,8%), на Кіпрі (51,4%), Бельгії (48,8%), Естонії (48,6%). Для 18,2% інноваційних підприємств основними партнерами по інноваційній діяльності були вітчизняні підприємства і організації, для 5,9% — європейські фірми, 4,0% — підприємства та організації Росії, 2,1% — інших країни СНД, 2,7% — США, Індії і Китаю, 4,8% — інших країни, тоді як у Швеції (7,3%), Фінляндії (6,7%) та Бельгії (5,8%) мають партнерів по інноваційній діяльності в Індії та Китаї.

⁴ The Global Competitiveness Report 2011—2012.

Найбільшу частку у партнерстві вітчизняних інноваційних підприємств займає партнерство із підприємствами-постачальниками обладнання, матеріалів, компонентів або програмного забезпечення (15,8%), тоді як співробітництво з науково-дослідними організаціями мають 4,2—6,3% інноваційних підприємств, що свідчить про неналежний рівень взаємозв'язку виробництва з наукою [20].

ВИСНОВКИ

Дослідження наукових джерел дозволяє стверджувати, що поміж таких чинників економічного зростання, як капітал, робоча сила, випуск продукції та ін., значна увага має приділятися якісним факторам зростання — покращення технології виробництва, підвищення темпів НТП. Інноваційна діяльність має розглядатись в наукових, політичних колах як суспільне благо, вагомий чинник економічного розвитку, роль якого підтверджується практикою розвинутих країн світу, а отже, потребує зацікавлення державних механізмів впливу. З метою активізації інноваційної діяльності в Україні необхідним є:

— при розробці державного бюджету на наступний рік передбачити збільшення обсягів інвестування, що спрямовуються на фінансування інноваційних проектів шляхом розвитку механізму державно-приватного партнерства;

— здійснити трансформацію фінансової системи у напрямі посилення здатності до взаємодії з високотехнологічними, інноваційними суб'єктами господарської діяльності шляхом розвитку ринку цінних паперів, формування інституцій венчурного фінансування та ін;

— розглянути можливість щодо здійснення податкового стимулювання банків, що надають кредити суб'єктам господарської діяльності у високотехнологічних секторах економіки;

— прийняти Закон України "Про розвиток та підтримку малого та середнього підприємництва в Україні", що забезпечить підтримку функціонування мережі фондів підтримки підприємництва, лізингових компаній, страхових організацій, бізнес-центрів, бізнес-інкубаторів, інноваційних центрів та інших об'єктів інфраструктури підтримки розвитку підприємництва;

— забезпечити прозорість управлінських рішень та можливості здійснення громадського контролю за ними, убезпечить від зростання рівня корупції в інвестиційно-інноваційній сфері;

— забезпечити здійснення громадського контролю за ефективним використанням бюджетних коштів, наданих для реалізації інвестиційних проектів шляхом здійснення регулярного та систематичного моніторингу та висвітлення його результатів у засобах масової інформації;

— удосконалити механізм контролю та аудиту у системі державного замовлення у науково-технічній сфері;

— забезпечити систематичне оновлення бази даних стратегічно важливих для держави і привабливих для інвесторів інноваційних та інфраструктурних проектів, реалізація яких потребує залучення державних інвестицій.

На останок варто додати, що післякризовий період розвитку вітчизняної економіки вимагає від публічної влади не лише вжиття поточних заходів щодо усунення виявлених під час світової фінансово-економічної кризи недоліків у функціонуванні фінансово-кредитної та виробничої систем, необхідним є вироблення нової стратегії перебудови суспільства, визначитись із розумінням кінцевих цілей, пріоритетів і не тільки в інноваційній сфері, економіці, але й в духовній, соціальній сфері. Необхідним є надати належне місце у державній стратегії питанням розвитку демократії, вдосконаленню системи державного управління, освіти, охорони здо-

ров'я, науки та культури, оздоровленню морального клімату в суспільстві. Адже без цього модернізація економіки та зростання на основі інноваційної моделі розвитку є мало-перспективними. Дослідження інституційних передумов активізації інноваційного потенціалу економіки стануть подальшими перспективами досліджень.

Література:

1. Інноваційні фактори економічного зростання / В.П. Александрова, М.С. Данько та ін.; відп. ред. Ю.М. Багал. — К.: Ін-т екон. прогноз., 1999. — 52 с.
2. Інноватика / Б.В.Гринев, В.А. Гусев. — Харьков: ИСМА, 2010. — 352 с.
3. Федулова Л.І., Андрощук Г.О., Хаустов В.К. Інтелектуальна власність в національній інноваційній системі: Науково-аналітична доповідь / Л.І.Федулова, Г.О. Андрощук, В.К.Хаустов; НАН України; Ін-т екон. та прогноз. — К., 2010. — 216 с.
4. Держава та економічне зростання (Концепція державного регулювання відтворювальних процесів економіки України) / За ред. д.е.н. Кваснюка Б.Є. — К.: Ін-т економіки та прогнозування, 2002. — 96 с.
5. Геєц В.М., Семиноженко В.П. Інноваційні перспективи України. — Харків: Константа, 2006. — 272 с.
6. Інвестиційно-інноваційна стратегія розвитку національної економіки: Зб. наук. пр. / НАН України; Об'єднаний ін-т економіки / А.І. Сухоруков. — К., 2004. — 140 с.
7. Економіка знань та її перспективи для України / За ред. акад. НАН України В.М.Гейця. — К.: Ін-т екон. прогноз., 2005. — 168 с.
8. Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України: В 3 томах / За ред. Академії НАН України В.М.Гейця, акад. НАН України В.П.Семиноженка, чл.-кор НАН України Б.Є. Кваснюка. — К.: Фенікс, 2007.
9. Новий курс: реформи в Україні. 2010—2015. Національна доповідь / За ред. В. М. Гейця [та ін.]. — К.: НВЦ НБУВ, 2010. — 232 с.
10. Инновационная экономика: монография / А.А. Гретченко. — М.: Издательство "Палеотип", 2010. — 116 с.
11. Рогозин Н.К., Стриженко А.А. Роль технологических инноваций в экономическом росте передовых стран: монография. — Барнаул: Изд-во АлтГТУ, 2010. — 188 с.
12. Rogers, E.M. Diffusion of innovations. — New York: The Free Press, 1962.
13. Кузык Б.Н., Яковец Ю.В. Россия — 2050: стратегия инновационного прорыва — М., 2005. — С. 624.
14. Яковец Ю.В. Глобальные экономические трансформации XXI века / Ю.В.Яковец. — Москва: Экономика, 2011. — С. 382.
15. Основы долгосрочной стратегии глобального устойчивого развития на базе партнерства цивилизаций / Под ред. Ю.В. Яковца. — М.: МИСК, 2011.
16. Економіка України у 2011 році: прогноз динаміки, виклики та ризики: К.: НІСД, 2011. — 30 с. — Режим доступу. — http://www.niss.gov.ua/public/File/2011_table/0519_dop.pdf. — Заголовок з екрану.
17. Щодо вибору точок впливу політики стимулювання економічного зростання. — Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/574>. — Заголовок з екрану.
18. Science, technology and innovation in Europe. — Luxembourg, 2011. — 164 p.
19. Global corruption barometer 2010. — Режим доступу, www.transparency.org. — Заголовок з екрану.
20. Наукова та інноваційна діяльність в Україні: Статистичний збірник. — К.: Держкомстат України, 2009. — 347 с. *Стаття надійшла до редакції 05.10.2011 р.*